

Верховний
Суд

Відступ Великої Палати Верховного Суду від існуючих правових позицій: процедура, підстави, проблеми

Олена Кібенко,
суддя Верховного Суду

7 грудня 2020 року,

Загальноукраїнський он-лайн семінар для суддів господарських судів «Актуальні питання визначення юрисдикції господарських судів: правові висновки Верховного Суду»

Стаття 36 Закону «Про судоустрій і статус суддів»

1. Верховний Суд є найвищим судом у системі судоустрою України, який **забезпечує сталість та єдність судової практики у порядку та спосіб, визначені процесуальним законом.**

Стаття 36 Закону «Про судоустрій і статус суддів»

2. Верховний Суд:

- 1) **здійснює правосуддя** як суд касаційної інстанції, а у випадках, визначених процесуальним законом, - як суд першої або апеляційної інстанції, в порядку, встановленому процесуальним законом;
- 2) здійснює ... **узагальнення судової практики;**
- ...
- 6) **забезпечує однакове застосування норм права судами різних спеціалізацій у порядку та спосіб, визначені процесуальним законом;**
- 7) **забезпечує апеляційні та місцеві суди методичною інформацією з питань правозастосування.**

Справи розглядаються Верховним Судом колегіально.

Склад суду за загальним правилом:

- ✓ Колегія суддів (непарна кількість суддів однієї судової палати)

У випадках, визначених законом:

- ✓ Судова палата
- ✓ Об'єднана палата
- ✓ Велика Палата

Важливість дотримання процедури передачі, зокрема наявності підстав для передачі справи, встановлених законом!

Закон України від 2 червня 2016 року «Про судоустрій і статус суддів»

Велика Палата Верховного Суду є постійно діючим колегіальним органом Верховного Суду, до складу якого входить двадцять один суддя Верховного Суду.

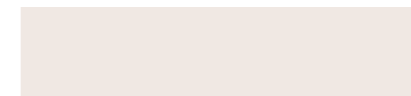

Велика Палата Верховного Суду:

1) у визначених законом випадках здійснює перегляд судових рішень у касаційному порядку з метою забезпечення однакового застосування судами норм права;

Ч. 5 ст. 33 ГПК:

У визначених цим Кодексом випадках перегляд судових рішень судом касаційної інстанції здійснюється судовою палатою Касаційного господарського суду (палатою), об'єднаною палатою Касаційного господарського суду (об'єднаною палатою) або Великою Палатою Верховного Суду

Вертикальна дія прецеденту

- **врахування** правового висновку ВС іншими судами (забезпечення єдності у межах судової системи)

Горизонтальна дія прецеденту

- **обов'язковість** правового висновку ВС для самого ВС (забезпечення єдності у межах самого ВС)

Ст. 13 Закону “Про судоустрій і статус суддів”

6. Висновки щодо застосування норм права, викладені у постановах Верховного Суду, **враховуються іншими судами** при застосуванні таких норм права.

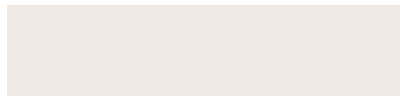
Ст. 302. Підстави для передачі справи на розгляд палати, об'єднаної палати або Великої Палати Верховного Суду

3. Суд, який розглядає справу в касаційному порядку у складі колегії суддів, палати або об'єднаної палати передає справу на розгляд Великої Палати, якщо така колегія (палата, об'єднана палата) вважає за необхідне відступити від висновку щодо застосування норми права у подібних правовідносинах, викладеного в раніше ухваленому рішенні Верховного Суду у складі колегії суддів (палати, об'єднаної палати) **іншого касаційного суду.**

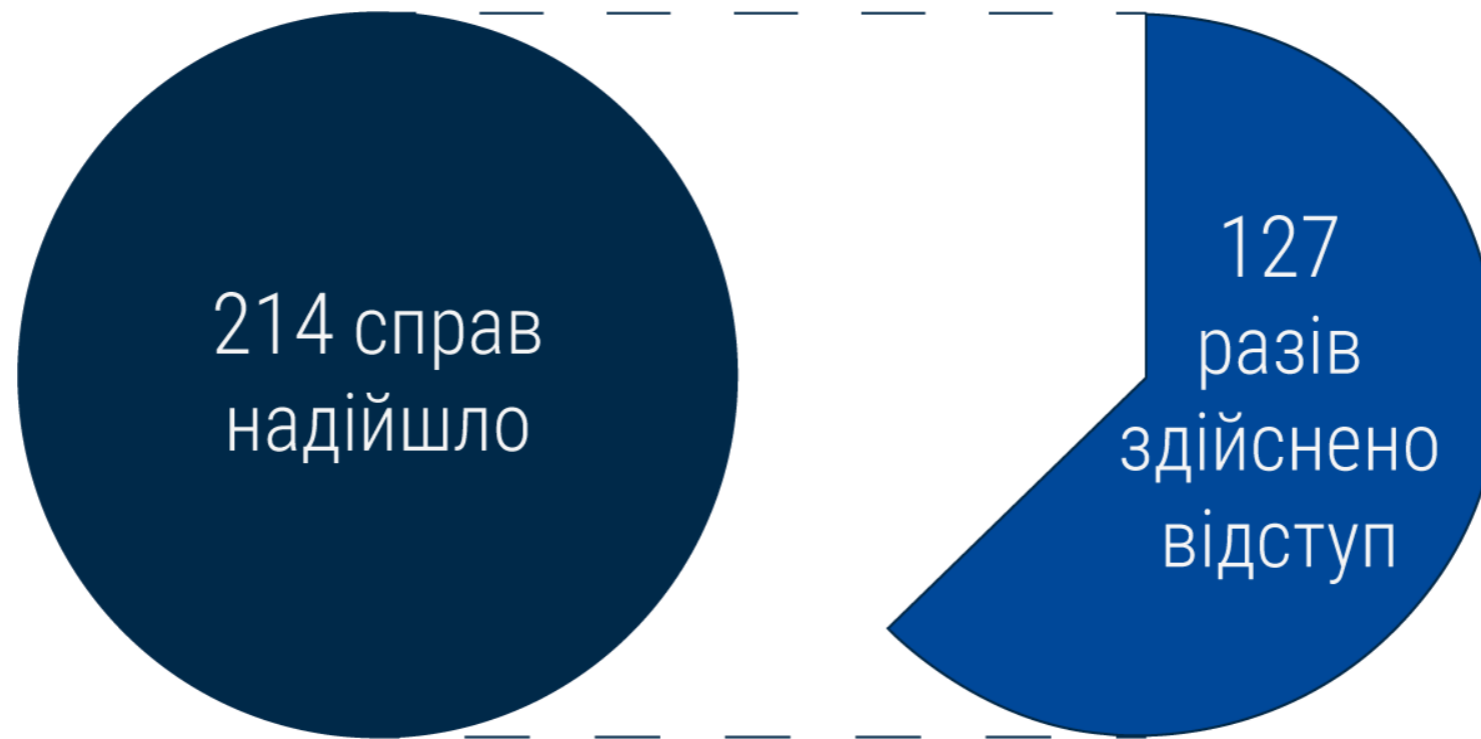
4. Суд, який розглядає справу в касаційному порядку у складі колегії суддів, палати або об'єднаної палати, передає справу на розгляд Великої Палати Верховного Суду, якщо така колегія (палата, об'єднана палата) вважає за необхідне відступити від висновку щодо застосування норми права у подібних правовідносинах, викладеного в раніше ухваленому **рішенні Великої Палати.**

Перехідні положення ГПК ч.1 пункт 7:

суд, який розглядає справу в касаційному порядку у складі колегії суддів або палати (об'єднаної палати), передає справу на розгляд Великої Палати Верховного Суду, якщо така колегія або палата (об'єднана палата) вважає за необхідне **відступити від висновку щодо застосування норми права у подібних правовідносинах, викладеного в раніше ухваленому рішенні Верховного Суду України.**

Відступ від правових позицій

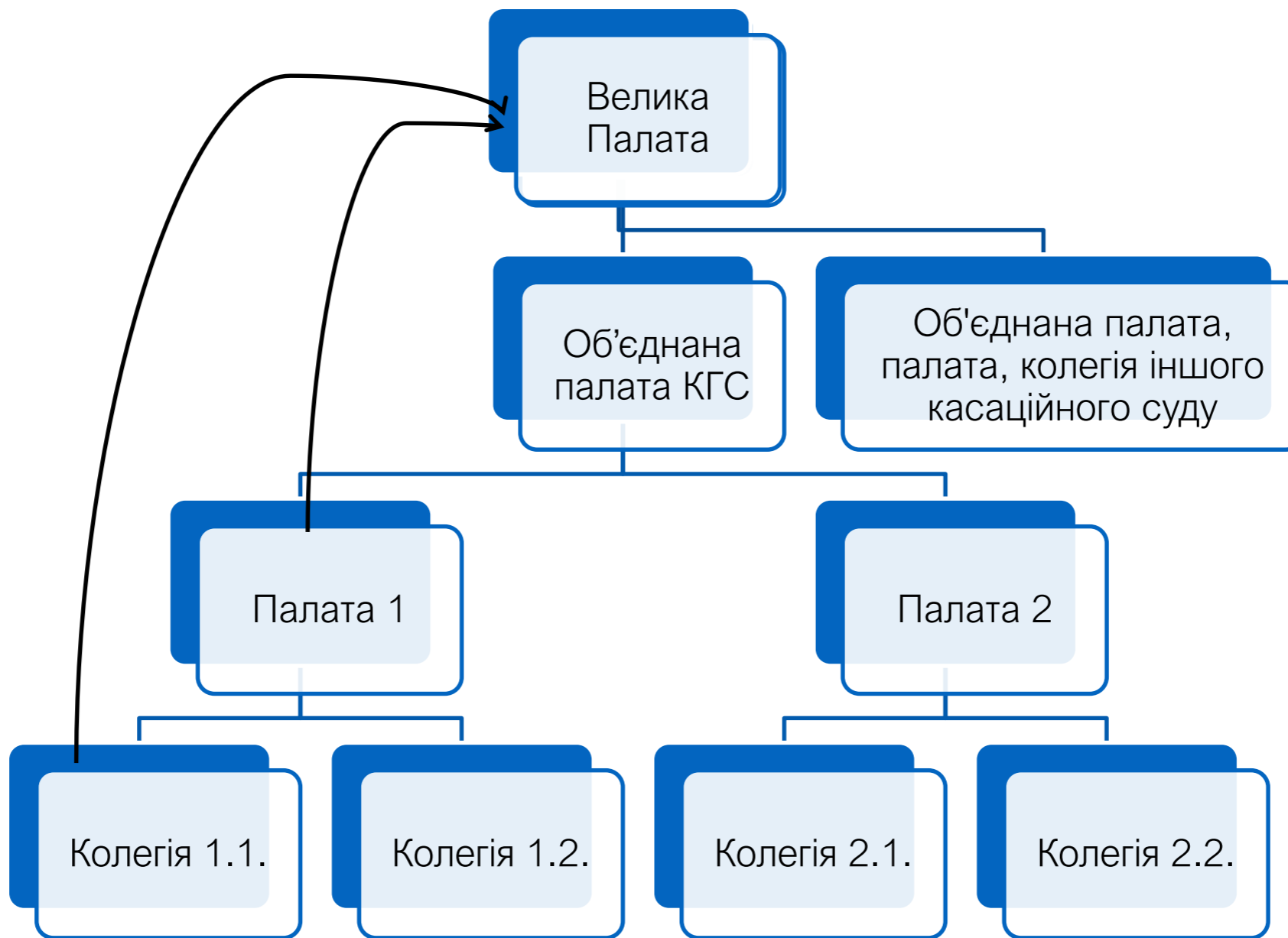

Велика Палата Верховного Суду здійснила відступ від правових позицій:

- 1) ВСУ – **73** рази;
- 2) касаційних судів у складі ВС – **36** разів;
- 3) ВП ВС – **18** разів.

Принцип “Змінює той, хто вище”

- Колегія – палаті
- Палата – об’єднаній палаті,
- Колегія, палата, об’єднана палата – Великій Палаті
- Чи може ВП ВС, палата чи об’єднана палата відступити від власного висновку?

Подібні чи тотожні відносини?

Подібність відносин означає, зокрема, **ТОТОЖНІСТЬ** суб'єктного складу учасників відносин, об'єкта та предмета правового регулювання, а також умов застосування правових норм (зокрема, часу, місця, підстав виникнення, припинення та зміни відповідних правовідносин).

Постанова ВП ВС від 11 квітня 2018 року у справі № 910/12294/16, провадження № 12-9зг18

Подібні чи тотожні відносини?

З'ясування подібності правовідносин у рішеннях суду (судів) касаційної інстанції визначається з урахуванням **обставин кожної конкретної справи.**

Постанова ВП ВС, 05.12.18, справа №522/2201/15-ц (провадження №14-179цс18), № у реєстрі 79684950

*Аналогічний висновки: постанови ВП ВС, 05.06.18, справа №243/10982/15-ц (провадження №14-81цс18), № у реєстрі 74838890; 31.10.18, справа №372/1988/15-ц (провадження №14-172цс18), № у реєстрі 79298617; 05.12.18, справа №522/2202/15-ц (провадження №14-132цс18), № у реєстрі 79298391; 05.12.18, справа №522/2110/15-ц (провадження 14-247цс18), № у реєстрі 79834996; 30.01.19, справа №706/1272/14-ц (провадження 14-456цс18), № у реєстрі 79684974.
Які правовідносини є подібними*

Подібні чи тотожні відносини?

ВП ВС виснувала про відсутність подібних правовідносин у справах №450/1726/16-ц і №755/9215/15-ц з огляду на відмінність **предмета та підстав** позовів у цих справах, а також на **різні обставини**.

Подібні чи тотожні відносини?

✓ Якщо норма права не передбачає, що її дія поширюється лише на обмежене коло осіб (наприклад, лише на фізичних або на юридичних осіб чи на конкретну групу тих або інших), немає сенсу застосовувати **суб'єктний критерій** для встановлення подібності правовідносин у різних справах.

✓ Не завжди для встановлення подібності правовідносин має значення й **об'єктний** критерій.

✓ Основний критерій, без якого неможливо встановити подібність правовідносин, є **змістовний**. Мова йде про права й обов'язки суб'єктів.

Окрема думка судді Гудими Д.А. у справі №357/3258/16-ц (провадження №14-1цс18), № у реєстрі 72243445

Подібні чи тотожні відносини?

Онлайн-конференція «Забезпечення єдності судової практики: правові позиції Великої Палати Верховного Суду та стандарти Ради Європи», що відбулася 20 листопада 2020 року.

З презентаціями доповідачів можна ознайомитися за посиланням - <https://bit.ly/3l61cj1>.

Відеозапис конференції доступний за посиланням bit.ly/39esTnx.

Два види відступів:

Коли є різна судова практика і ВП ВС має забезпечити єдність, визначивши один із існуючих підходів як правильний.

Коли існує стала судова практика, але правова позиція, на якій вона базується, визнається помилковою, суд вважає, що потрібна зміна підходу для досягнення результату - справедливого вирішення спорів

“Сталість (передбачуваність) проти справедливості”

Підстави для відступу від правової позиції:

- розбіжності в судовій практиці – неоднакове застосування судами певної норми права (непередбачуваність);
- неефективність,
- неясність,
- незбалансованість,
- помилковість позиції (несправедливий результат вирішення спору);
- очевидна застарілість правового висновку внаслідок розвитку в певній сфері суспільних відносин або їх правовому регулюванні

Завдання сторін та їх **адвокатів**:

не тільки показати існування різниці між правовими позиціями, але й надати аргументи на користь того чи іншого підходу

Відступ (що має бути в рішенні суду)

Постанова ВП ВС від 04.09.2018 у справі № 823/2042/16

45. Відступаючи від висновку щодо застосування юридичної норми, Велика Палата Верховного Суду може або повністю **ВІДМОВИТИСЯ** від свого висновку на користь іншого, або **конкретизувати** попередній висновок, застосовувачи відповідні способи тлумачення юридичних норм.
46. У пункті 49 Висновку № 11 (2008) Консультативної ради європейських суддів про якість судових рішень зазначається, що судді повинні послідовно застосовувати закон. Однак, коли суд вирішує відійти від попередньої практики, на це слід **ЧІТКО вказувати в рішенні**.

Проблеми:

✓ Відступ ВП ВС від власних позицій (негативне явище). Як запобігти, але щоб не заблокувати зовсім таку можливість? Зміна персонального складу палати (різний склад у різні календарні дні, переобрання членів) – необхідно підвищувати вимоги до кількості голосів, необхідних для відступу. Зазначення результату голосування, обов'язкове написання окремих думок (запобігання зміні своєї позиції суддею). Зменшення навантаження (“якість або кількість”), аналітична робота допоміжних підрозділів, автоматизація пошуку правових позицій.

✓ “Несанкціонований” відступ (колегія, палата чи об'єднана палата самотійно відступили від позиції ВП ВС чи ВСУ без передання справи на розгляд ВП ВС)

✓ Незазначення у постанові ВП ВС всіх постанов ВСУ, ВС, які містять правову позицію, щодо якою відбувся відступ (“діє позиція, яка ухвалена пізніше”, “ієрархія висновків”)

✓ Як зрозуміти, що від правової позиції відбувся відступ (у ЄДРСР немає жодних позначок). **Комерційні продукти:** Прецедент, Закон онлайн, Вердиктум. **Дайджести ВП ВС.**

“Ієрархія” висновків

Логіка побудови й мета існування цих процесуальних механізмів указує на те, що в цілях застосування норм права в подібних правовідносинах за наявності протилежних правових висновків суду касаційної інстанції слід виходити з того, що висновки, які містяться в судових рішеннях судової палати ККС, мають перевагу над висновками колегії суддів, висновки об'єднаної палати ККС – над висновками палати чи колегії суддів цього суду, а висновки ВП ВС – над висновками об'єднаної палати, палати й колегії суддів ККС.

*Постанова ВС від 13 лютого 2019 р. у справі № 130/1001/17,
Провадження № 51-7588км18*

“Висновки касаційного суду, що не підлягають врахуванню”

Велика Палата Верховного Суду зазначає, що незалежно від того чи перераховані усі постанови, у яких викладена правова позиція, від якої відступила Велика Палата Верховного Суду, суди під час вирішення тотожних спорів мають враховувати саме останню правову позицію Великої Палати Верховного Суду.

*Постанова ВП ВС від 30.01.2019 у справі
№755/10947/17, провадження № 14-435цс18*

Проблема юрисдикційності висновків ВП ВС

Рішення ВП ВС завжди ухвалюється у справі, яка належить до певної юрисдикції

ігнорування висновків, зроблених у господарських правах, при розгляді цивільних та адміністративних справ, і навпаки

Перспективна дія висновку ВС

Висновок КРЄС №20 (2017) про роль судів у забезпеченні єдності застосування закону

П. 8 (цитування рішень ЄСПЛ)

- Розбіжності в тлумаченні – невід’ємна риса судової системи (*“Томіч та інші проти Чорногорії” 12 квітня 2012 року*)
- Різні суди можуть дійти неоднакових, але тим не менш раціональних та обґрунтованих висновків стосовно подібного юридичного питання у подібних юридичних обставинах (*“Шахін і Шахін проти Туреччини” 30 жовтня 2011 року*)

Висновок КРЄС №20 (2017) про роль судів у забезпеченні єдності застосування закону

П. 9 “порушення права на справедливий суд”:

- Чи наявні в судовій практиці наявні глибинні та довготривалі розбіжності?
- чи пропонує національне право засоби для подолання таких розбіжностей?
- Чи ці засоби застосовуються?
- Якщо застосовуються, то якими є наслідки?

Перспективна дія правового висновку

Від відповіді на запитання, що є основним у роботі касаційного суду – вирішення індивідуального спору чи встановлення прецеденту, і залежить запровадження такого правового інструмента, як перспективна дія прецеденту

•

Перспективна дія правового висновку

Українська судова система (крім конституційного судочинства) не знає такого правового інструмента, як перспективна дія правового висновку суду (Prospective Overruling)

Правова визначеність?

Проблема виникає, якщо суд при вирішенні спору надає іншу інтерпретацію правовій нормі, запроваджує нову доктрину, принцип чи правило.

На відміну від норм законодавства, «нова» правова позиція суду застосовується до правовідносин, які існували до того, як ця позиція була сформована.

Сталість судової практики (правова визначеність)

проти

справедливості (розвитку права)

Народження концепції: США, 1932 рік, справа SUNBURST

Перше застосування прецеденту на перспективу відбулося в США у 1932 році суддею Кардозо у справі Sunburst. Суддя Кардозо зазначив, що суд може застосувати існуючий прецедент у справі, яка розглядається, і водночас проголосити, що він більше не буде слідувати цьому прецеденту в майбутньому.

Узагальнення судової практики

Велика Палата vs. Пленум

КРЄС не рекомендує!

Висновок КРЄС №20 **не рекомендує** застосовувати інструменти, які містили би абстрактні висновки щодо правильного застосування норми права, ухвалені на пленарних сесіях Верховних Судів.

Це зручно, але:

- Порушується принцип розподілу влади між трьома гілками (судова влада перебирає на себе функції законодавця);
- Порушується принцип незалежності та неупередженості судді, який може дійти висновку, що з урахуванням обставин конкретної справи ефективним і правильним має бути інше рішення (суддя змушений дослухатися до вказівок Пленуму, а не до аргументів сторін);
- Такі узагальнені висновки ухвалюються без участі сторін та їх адвокатів, які не мають можливості надати свої аргументи і запобігти таким чином ухваленню неправильного висновку.

Інші засоби забезпечення єдності

- Робота Департаменту аналітичної і правової роботи (листи і звернення до ВС щодо розбіжностей у практиці, аналіз практики, оперативне інформування суддів про нову практику та розбіжності)
- Відстежування подібних справ на момент отримання справи ВС (система діловодства і сповіщення – поки працює у ручному режимі)
- Наради (внутрішні та зовнішні, формальні та неформальні)
- Постійні робочі групи з забезпечення єдності
- Оперативна публікація найбільш важливих (прецедентних рішень) – дайджести, огляди (сайт, фейсбук, телеграм-канал, розсилка електронною поштою судам, планується – спеціальне маркування в ЄДРСР, виділення правового висновку окремо для зручності пошуку)
- Методичне забезпечення судів, навчання суддів

Велика Палата Верховного Суду – принцип
рівного представництва кожної юрисдикції
(збалансованість рішень)

Пленум Верховного Суду – різна кількість суддів
різних юрисдикцій (нерівне представництво,
ризик “передавлення кількістю, а не
аргументами”)

Активна позиція сторін

- **Активна роль сторін** – вони мають виявляти розбіжності у судовій практиці і зазначати про це в своїх скаргах (за кордоном правовий пошук робить не суддя, а сторони, бо процес є дійсно змагальним), в нас досі діє правило “суд розбереться”, “суд знає закони”.
- **Аргументація необхідності (доцільності) відходу від певного правового висновку** є дуже важливою (в скаргах, які надходять до ВС вона майже відсутня).

Неякісні закони – основна причина неоднакової практики

1. Неоднакова судова практика найчастіше викликана неналежною якістю закону, який судді тлумачать по-різному, або прогалинами у законодавчому регулюванні.
2. Верховний Суд для забезпечення єдності практики має аналізувати норми, які неоднаково застосовуються суддями, та ініціювати зміни таких норм, виявляти прогалини у правовому регулюванні і пропонувати їх заповнення.
3. Верховний Суд повинен мати право законодавчої ініціативи. Це теж один з інструментів забезпечення єдності судової практики.

—
Верховний
Суд

Дякую за увагу!